

ביאורים

הרמב"ם הסביר את דעת חכמי ישראל שהעולם התחדש מהאין. לאחר מכן הובא ההסבר על אופן ההשגחה של ה' בעולם, כלומר הכלים שבהם הוא משתמש, והם הכוכבים. בנקודה זו היה נראה שחכמי ישראל הסכימו עם חכמי אותה התקופה שלמדו את טבע המציאות, כאילו הכוכבים הם בעלי חיות. בקטע זה מתברר שסוגיית ההשגחה הינה רחבה יותר וחכמי ישראל אינם מסכימים כלל עם חכמי האומות. עיקרה של ההשגחה כמבואר כאן הוא לבטא את הקשר של ה' אל העולם ובני האדם שבו. חכמי הגויים לא יכולים להבין את תוכנה של השגחה זו - לדעתם כל השתלשלות ההשפעות של הבורא דרך הכוכבים הינה במקרה, ולא במשפט.

אחד העיקרים של התורה שלנו הוא האמונה בהשגחה הבאה בדין ובמשפט. אמונה זו קשורה בקשר הדוק לאמונה בחידוש העולם. ה' חידש את כל הנבראים ואף ציווה אותם במצוותיו. השכר והעונש על קיום המצוות מדגימים שהקב"ה שולט בכל ענייני הטבע. אף על פי שבנוגע לאופן הבסיסי של הקשר בין הבורא לעולם חכמי הגויים סבורים כמו חכמי ישראל, האמונה של השגחת ה' רחוקה מהם כרחוק מזרח ממערב.

עיקר נוסף מעיקרי תורת משה הוא האמונה ב'בחירה'. הפילוסופים גם הם מאמינים בבחירה, אבל לפי מאמיני גזרת הכוכבים גורלו של האדם קבוע מראש. אנו מאמינים כי בכל דבר בעולם הבחירה נתונה ביד האדם, אם ירצה לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו - הרשות בידו, ואם ירצה להצטרף לרשעים ולהתחבר לגנבים - יכול לעשות כן, כי אין בטבע דבר שימשוך אותו לאחד מהצדדים. השגחת ה' מתייחסת כאמור לכל פרט, אבל איננה משפיעה על כוח הבחירה שנתן לנו ה' לפני כל מעשה.

הרחבות

• בחירה חופשית

שְׁכַל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם מְסוּר לְהוֹן, וְאִין שָׁם לֹא מוֹשֵׁף וְלֹא כוּפָה. הרמב"ם מבאר שלאדם נתונה יכולת בחירה מלאה על מעשיו. על הימצאות יכולת הבחירה כתבו רבים, נביא את דברי ר' צדוק הכהן מלובלין: "בריאת העולם היה כדי שיזכו הנבראים על ידי השתדלותם ולא יאכלו נהמא דכיסופא" (ישראל קדושים אות ז, ד"ה וכן בכל). כלומר, הקב"ה ברא את העולם כשבתוכו קיימת יכולת בחירה, ובעקבותיה יוכל האדם לקבל את גמולו. הסיבה לכך שהקב"ה ברא את העולם דווקא בצורה הזו היא כדי להיטיב לאדם בצורה הכי גדולה ומלאה.

הקב"ה יכול היה לתת לברואיו מלכתחילה את כל הטוב בלא גבול ומבלי שייאלצו לעבוד כדי לקבל אותו. אבל אילו היו הברואים מקבלים את הטוב בצורה הזו - היו מתביישים במתנתם כיוון שזו מתנת חסד גמורה שלא עמלו בשבילה כלל (ומסיבה זו היא מכונה "נהמא דכיסופא" - לחם של בושה, של מתנה - שבושה לקבלה). לכן ברא אלוהים בעולמו יכולת בחירה, יצר טוב ויצר רע, והאדם מצווה לבחור בחיים ובטוב. כפי שכותבת התורה: "החיים והמוֹת נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים" (דברים ל). בעקבות יכולת הבחירה החופשית, האדם מקבל את שכרו על כך שבחר מרצונו החופשי לעשות טוב, ולכן האדם לא יתבייש בשכרו. כך יקבל את הטוב באופן הכי שלם ואידיאלי.

מאורעות
פרטיים הם
מקרה

וְכָל אֱלוֹהֵי הַשָּׁלֶשׁ פְּתוֹת שֶׁל פִּילוֹסוֹפִים שְׁאָמְרוּ שֶׁהֶכַל עַל יְדֵי הַגְּלָגָלִים וְהַכּוֹכָבִים יַעֲשֶׂה, יֹאמְרוּ שֶׁזֶה שִׁיָּאָרַע לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי אָדָם מִן הַמְּאֲרָעוֹת הוּא מְקַרָּה, וְאִין לוֹ עֵלְהָ מְלַמְעֵלָה, וְלֹא יוֹעִיל לוֹ לֹא מוֹלְדֵי וְלֹא טָבַע. וְלֹא שְׁנָה, אֲצֻלָּם זֶה הָאִישׁ שֶׁטָּרְפוֹ אָרִי כְּשֶׁפָּגַע בוֹ, אוֹ זֶה הַעֶכְבֵּר שֶׁטָּרְפוֹ הַחֲתוּל, אוֹ זֶה הַזְּבוֹב שֶׁטָּרְפוֹ הָעֶפְכָּבִישׁ, וְלֹא שְׁנָה זֶה שֶׁנִּפְלַע עָלָיו גֶּל וְהָרְגוֹ, אוֹ אֲבָן שֶׁנִּדְדָּלְדָּלָה מִן הַהָר וְנִפְלָה עַל אֵילָן וְנִשְׁפַּר, אוֹ עַל אֲבָן אַחֲרַת וְנִשְׁבְּרָה - כֹּל זֶה, יֹאמְרוּ, אֲקַרְאִי בְּעֵלְמָא הוּא. גַּם אֱלוֹהֵי בְּנֵי אָדָם הַנְּלַחֲמִים זֶה עִם זֶה עַל מַלְכוּת גְּדוּלָה - כְּמוֹ עֲדַת קְלָבִים שֶׁנִּלְחָמִים עַל גְּבֻלָּה, וְאִין לְזֶה סִפָּה מִן הַכּוֹכָבִים. גַּם הֵיּוֹת זֶה עֲשִׂיר וְזֶה רֶשֶׁת, זֶה בְּעַל בְּנִים וְזֶה עֶקֶר - יֹאמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁהוּא מְקַרָּה. כְּלָלוֹ שֶׁל דְּבַר, יֹאמְרוּ, מְאֲרָעוֹת כֹּל אֶחָד וְאֶחָד, בֵּין מִין אָדָם בֵּין מִין בְּהֵמָה בֵּין מִין אֵילָנוֹת וְהַמְחַצְבוֹת - הַכֹּל מְקַרָּה. אֲבָל הֵיּוֹת הַמֵּינִים כְּלוֹ, וְדַבְרִים הַפְּלוּלִין בְּכָל הָעוֹלָם שֶׁאִין בוֹ מַעֲשֵׂה נֶפֶשׁ חַיָּה, - הַכֹּל מִכַּח הַגְּלָגָלִים, שֶׁעָקְרוּ מֵעַם הַקֵּב"ה.

וּבִזְהָה הִיא הַמְחַלְקָת, שֶׁבְּעֵלֵי דַת הָאֱמִת, וְהִיא דַת מֹשֶׁה רַבְּנוּ, לֹא יֹאמְרוּ שֶׁמְאֲרָעוֹת בְּנֵי אָדָם מְקַרָּה, אֲלֵא מִשְׁפֵּט, כְּמוֹ שֶׁאָמְרָה תּוֹרַתוֹ: "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפֵּט" (דברים לב, ד), וּפְרָשׁ הַנְּבִיא: "אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פָּקְחוֹת עַל כָּל דְּרָכֵי בְּנֵי אָדָם לְתַת לְאִישׁ כְּדָרְכָיו וְכִפְרֵי מַעַלְלָיו" (ירמיה לב, ט). וְעַל דְּבַר זֶה הִזְהִירָה תּוֹרָה וְהַעֲיָדָה, וְאָמְרָה לִישְׂרָאֵל: אִם לֹא תִשְׁמָעוּ לִי, וְאֲבִיא עֲלֵיכֶם פְּרָעוֹנוֹת, אִם תֹּאמְרוּ שֶׁאֲוֹתָהּ הַפְּרָעוֹנוֹת אֵינָה יְסוּרִין עַל חֲטָאתְכֶם, אֲלֵא קְרִי וּמְאֲרָע מִשְׁאָר מְאֲרָעוֹת שֶׁאֲרָעוּ בְּקִרֵי - אֲנִי אוֹסִיף עֲלֵיכֶם מְאוֹתוֹ הַקְּרִי. זֶה שֶׁכְּתוּב: "וְאִם תִּלְכּוּ עִמִּי קְרִי - וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַמַּת קְרִי" (ויקרא כו, כא-כב). זֶה עֶקֶר דַּת מֹשֶׁה רַבְּנוּ, שֶׁכֹּל הַמְּאֲרָעוֹת שֶׁאֲרָעוּ לְבְנֵי אָדָם דִּין וּמִשְׁפֵּט. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמִים: "אִין מִיָּתָה בְּלֵא חֲטָא וְלֹא יְסוּרִין בְּלֵא עוֹוֹן" (שבת נה ע"א).

וְדַעוּ, רְבוּתִי, שֶׁעֶקְרֵי דַת מֹשֶׁה רַבְּנוּ, וְגַם הַפִּילוֹסוֹפִים כְּלָם מוֹדִים בוֹ, שֶׁכֹּל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם מְסוּר לְהוֹן, וְאִין שָׁם לֹא מוֹשֵׁף וְלֹא כוּפָה, אֲלֵא אִם יִרְצָה לְעַבֵּד אֶת ה' וְיִהְיֶה חֲכֵם וְיִישֵׁב בְּבֵית הַמְּדֻרָשׁ - יַעֲשֶׂה, וְאִם יִרְצָה לְלַכֵּת בְּעַצַּת רְשָׁעִים וְלוֹרֹץ עִם הַגְּבִימִים וְלִצְפֹּן עִם הַחֲטָאִים וְהַנּוֹאֲפִים - יַעֲשֶׂה, וְאִין שָׁם טָבַע וְלֹא מוֹלְדֵי שֶׁמוֹשֵׁף אוֹתוֹ לְאֶחָד מִן הַדְּרָכִים כְּלָל. וְלִפְיָךְ נִצְטוּהָ, וְנֹאמְרוּ לוֹ: עֲשֵׂה כִּךְ וְלֹא תַעֲשֶׂה כִּךְ. וְכִמּוֹה דְּבָרִים בְּאַרְנוּ בְּעֵינֵינוֹת אֱלוֹהֵי רַבְּבֵי הַחֲבוּרִים שֶׁיֵּשׁ לָנוּ, בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי בְּפִרוּשׁ הַמִּשְׁנָה, וּבִשְׂאָר הַחֲבוּרִים. וְכֵן יֵשׁ לָנוּ רְאִיוֹת שֶׁל דַּעַת שֶׁאִין מְאֲרָעוֹת בְּנֵי אָדָם, כְּמִאֲרָעוֹת הַבְּהֵמָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים.

בדת משה אין
מקרה

לאדם יש בחירה

עלה מלמעלה - ה' לא משגיח ולא גוזר מה יקרה בעולם. **לא מולד** - המאורע אינו מושפע ממזל לידתו. **ולא שנה** - לא משנה. **קרי** - מקרה. **שאינו בו מעשה נפש חיה** - דברים שהם חלק מהטבע ולא ממעשה הבריות בעולם. **מסור להן** - לבחירתם החופשית. **ולצפון** - להתחבא. **נצטוה** - במצוות ה'. **שאינו מארעות בני אדם** - על האדם ישנה השגחה פרטית.